

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
Кафедра сучаснай беларускай мовы

50К
9831

**ПРАЦЫ КАФЕДРЫ
СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ**

Выпуск 9

*Да 80-годдзя з дня нараджэння
прафесара Леаніда Іванавіча Бурака*

Мінск
РІВШ
2010

Нацыянальная
бібліятэка
Беларусі

сённяшні дзень у многіх ВНУ рэспублікі, а таксама на некаторых факультэтах БДУ (у прыватнасці, хімічным) на другім курсе, знаёміць студэнтаў з метадамі і прыёмамі вядзення навуковага даследавання, спецыфікай выканання навукова-даследчых прац і значна аблягчае затым працу са студэнтамі ў межах навуковых спецыяльных семінараў. Спецыфіка ж навукова-даследчай працы са студэнтамі гуртка “Роднае слова” заключаецца ў тым, што яна мае не толькі ўласна пазнавальную ролю, але і дыдактычную, выхаваўчую скіраванасць, а значыць, дапамагае выхаваць, сфарміраваць ў навучэнцаў неабыхаваць да працэсаў сучаснай айчынай і сусветнай навукі і цывілізацыйных працэсаў увагу, сфарміраваць актыўную грамадскую і стваральніцкую пазіцыю. Да таго ж, навукова-даследчая праца са студэнтамі на малодшых курсах спрыяе іх своечасовай творчай самаідэнтыфікацыі, самавызначэнню, што дапамагае, з аднаго боку, скіраваць навучэнцаў як мага раней уласныя высілкі ў абраным для свайго асобна-прафесійнага развіцця рэчышчы, а з другога боку, выконвае своеасаблівую “селекцыйную” функцыю, што спрыяе фарміраванню асобнага рэзерву навукі будучыні.

Наталля Чайка

ЭЛІПТЫЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ З ПРАПАЗІЦЫЯЙ СТАТАЛЬНАЙ ЛАКАЛІЗАЦЫІ

Прапазіцыя эліптычных сказаў са значэннем статальнай лакалізацыі складаецца з комплексу непрэдыкатывных кампанентаў. Звычайна ў склад названай прапазіцыі ўваходзіць актант аб’ектнага або суб’ектнага тыпу (Ag Object) і лакатыў (S Loc). Актанты ўказваюць на аб’ект або суб’ект, які размяшчаецца адносна пэўнага арыенціра. Названая структура эліптычнага сказа са значэннем статальнай лакалізацыі з’яўляецца мінімальна неабходнай: пры адсутнасці прэдыкатнага кампанента /быць/, /знаходзіцца/ прапазіцыяў семантыку ўтвараюць непрэдыкатныя – у дадзеным выпадку аб’ект (суб’ект) і лакатыў. Названая прапазіцыя рэалізуецца толькі ў *ізаморфных* структурах.

Эліптычныя канструкцыі са значэннем статальнай лакалізацыі ў межах прасторавага арыенціра. Эліптычныя канструкцыі са значэннем статальнай лакалізацыі ў межах прасторавага арыенціра ўключаюць нуль, адзяслоў і два матэрыяльна выражаныя кампаненты. Адметнасць семацічна названых сказаў заключаецца ва ўказанні на канкрэтны арыенцір, аб’ект дапамогі пэўных злучнікаў у спалучэнні з лакатывам. Якасны склад кампанентаў у падобных сказах можа быць розным. Прапазіцыя можа ўключаць адушаўлены суб’ект (агенс) і лакатыў Ag \emptyset S Loc: *Твае салдаты тут, у акопах* (А.Дударэў); *Ля маці – дзеці: Лёдзя з мужам, Антось, Мікіта, Тамаш...* (Н.Гілевіч); *У засадзе Баранаў Васіль* (А.Куляшоў); *Ноч. Снягі, як горы. На снягах салдаты 3 27-га Сібірскага палка* (П.Броўка); *Бацька – у атрадзе* (В.Быкаў); *Як ні скажам, вельмі цяжка па кавалку зарабляць. На сяле усё немцы ў касках, а Міколы не*

чуваць (П.Броўка). рэалізацыя семантычнай мадэлі можа ажыццяўляцца рознымі структурамі: Ag \emptyset Loc \rightarrow N_n \emptyset Rel Adv; N_n \emptyset ля N_i; N_n \emptyset у N_i; N_n \emptyset на N_i; N_n \emptyset на N_i. Рэалізацыі прапазіцыяў семантыкі статычнай лакалізацыі не адрозніваюцца разнастайнасцю. Агенс заўсёды выражаецца назоўнікам або займеннікам у форме назоўнага склону. У названых канструкцыях толькі лакатыў мае розныя формы выражэння. Лакатыў можа выражацца *назоўнікам з прыназоўнікам*: *А свят у хаце з жаніхом* (Н.Гілевіч); *На агародзе Хоня...* (І.Мележ); *Зноўку ў лінавых начоўках дзіця і песня...* (Т.Бондар); *прыслоўем*: *Яўхім дома...* (І.Мележ); *займеннікам з прыназоўнікам*: *З некуль выскачыў газік, пабег – сургунём; На ім – дзядзька Тамаш з велічэзным снапом* (П.Броўка); *прыслоўным займеннікам*: *Кінь буракі ды прыбярыся... Сваты там...* (І.Мележ). Аднак формы выражэння лакатыва не змяняюць яго сінтаксічную ролю. У стурктуры прапазіцыі лакатыў указвае на месца знаходжання суб’екта.

Прапазіцыя статальнай лакалізацыі можа ўключаць аб’ект (неадушаўлены прадмет) і лакатыў. Семантычная мадэль эліптычнага ўключае Object \emptyset Loc. Структурна названыя сказы не адрозніваюцца ад папярэдніх, акрамя спосабаў выражэння аб’екта. Аб’ект у такіх сказах звычайна выражаецца назоўнікам: *На вуліцы – ластавак радасны цвіргат* (Н.Гілевіч); *Хлеб – і дзясны і на лапаце, На подзе ў печы, На стале, І на далонях шчаснай маці...* (Н.Гілевіч); *Там, напэўна, гаі* (Н.Гілевіч); *Наперад, е – мацік драўляны стары* (Н.Гілевіч); *І ўбачыў ружы...* *Скрозь і усюды – Тэмяны квет, ружовы квет* (Н.Гілевіч). N_n \emptyset у N_i; N_n \emptyset Adv Dir, N_n \emptyset R.A Adv.

Дытумны змест падобных сказаў прадстаўлены элементарнай прапазіцыяй, якая ўключае суб’ект або аб’ект і лакатыў. Па-сутнасці названыя непрэдыкатывныя кампаненты і складаюць семантыку эліптычнага сказа. Семантычная структура такіх сказаў двухкампанентная.

Эліптычныя канструкцыі са значэннем статальнай лакалізацыі за межамі прасторавага арыенціра. Названая разнавіднасць эліптычных сказаў сустракаецца таксама вельмі часта. Семантычная структура гэтых сказаў не адрозніваецца ад папярэдніх і ўключае аб’ект або суб’ект і лакатыў. Адзінае адрозненне названых канструкцый заключаецца ў тым, што яны змяшчаюць адпаведныя прыназоўнікі, якія ўказваюць на тое, што суб’ект або аб’ект знаходзіцца па-за межамі прасторавага арыенціра. Часцей у такіх сказах ужываюцца злучнікі за: *За хмарай шыбай – неба сінява...* (Р.Баравікова); *За беражком – чыстая вада* (І.Мележ); *За лугам – магільнік, хмызняк і багна* (З.Бядуля); *Там, за сінім ціхім борах, шмат засмучаных суніц* (А.Куляшоў); *Дарога – за ўяўнай мяжой* (Т.Бондар); *За шыбай – снежаньскі лядок...* (Р.Баравікова); *...За дэравянаю канцавою вуліцаю – мураваны грымуцы горад* (К.Чорны) – Object \emptyset S Dup \rightarrow N_n \emptyset за N_i; *ля*: *...Шыпыны куст – ля хаты – на іляху* (Р.Баравікова) – N_n \emptyset ля N_g; *перад*: *І палкоўнікава постаць*

у яго перад вачыма (П.Броўка) – N_n в перад N_i ; **побач**: Побач са сталом – канана (А.Макаёнак) – N_n в побач са N_i .

У падобных сказах могуць ужывацца і іншыя злучнікі, што змяняе толькі форму выражэння лакатыва і не ўплывае на элементарную прапазіцыю эліптычнага сказа.

Літаратура

1. Адмони В.Г. Основы теории грамматики. – Л.: Наука, 1964. – 238 с.
2. Багдасарян В.Х. К вопросу об имплицитном в языке // Философия и методологические вопросы науки: Сб. ст. / Акад. наук Армян. ССР, Ин-т философии и права; Отв. ред. Г.А. Чеворкян. – Ереван, 1977. – С. 96 – 108.
3. Блох М.Я. Неполное и вторично полное предложения как строевые элементы разговорной речи // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи: Межвуз. сб. науч. тр. Горький, 1987. – С. 13 – 20.
4. Бурак Л.И. Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя. – Мн.: Універсітэцкае, 1987. – 320 с.
5. Гапова Е.И. Контекстные средства актуализации имплицитных темпоральных значений // Коммуникативный аспект: процессы и единицы: Межвуз. сб. науч. тр. / Рост. гос. пед. ун-т; Отв. ред. Л.В. Шишкова. – Л., 1991. – С. 25 – 31.
6. Дубовцева Т.Ф. Семантизация эллиптических конструкций как условие их функционирования в диалоге // Взаимодействие социальных и структурных факторов в языке и речи: Сб. ст. / Саратов. ун-т; Отв. ред. Л.И. Баранникова. – Саратов, 1988. – С. 79 – 84.
7. Соловьёва А.А. Эллипсис и перенос функций в сфере предикативно-обстоятельственных отношений в сложном предложении современного русского языка: Межвуз. сб. ст. / Куйбышев. гос. ун-т; Отв. ред. Е.С. Скобликова. – Куйбышев, 1982. – С. 97 – 104.
8. Фоминых Б.И. Типы эллиптических предложений в русском языке и их эквиваленты в чешском // Вопросы современного русского языка и диалектологии: Сб. ст. / Свердлов. гос. пед. ин-т; Отв. ред. В.Н. Светлова. – Тюмень, 1965. – С. 99 – 114.
9. Ширяев Е.Н. Основы системного описания незамещённых синтаксических позиций // Системный анализ значимых единиц русского языка: Синтаксические структуры: Межвуз. сб. / Краснояр. ун-т; Науч. ред. В.А. Белошапкова. – Красноярск, 1984. – С. 11 – 21.

Т.Л. Чахоў, кая

МЕТАДАЛОГІЯ І МЕТАДЫ ФОНАСТЫЛІСТЫЧНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯў

У сучасным мовазнаўстве цікавасць да вывучэння гукавога ладу беларускай мовы застаецца адным з фактараў развіцця тэорыі мовы. Фанетычны аналіз гукавых сродкаў мае на мэце выявіць іх асноўных адзнак, апісанне іх фанетычных уласцівасцей і правіл выкарыстання ў мове.

На падставе найноўшых дасягненняў лінгвістыкі даследуюцца сегментныя і суперсегментныя фанетычныя сродкі – гукі, склады, націск, інтанацыя. Асаблівая ўвага надаецца элементарным адзінкам – гукам, якія разглядаюцца ў розных аспектах – артыкуляцыйным, акустычным, перцептыўным і функцыянальным. Аналіз фанетычных сродкаў мовы звязаны з

распрацоўкай спецыяльных метадаў даследавання, заснаваных на прымяненні тэхнічных сродкаў, якія дазваляюць вылучыць з непарыўнай маўленчай плыні сегменты рознай даўжыні.

З фанетычнай праблематыкай звязаны даследаванні негукавых фанетычных сродкаў. Так, *акцэнталогія* (лац. *accentus* – ‘націск’ і грэч. *logos* – ‘слова, вучэнне’) – раздзел лінгвістыкі, які вывучае прыроду і функцыянаванне націску. *Сілабіка* (грэч. *syllabe* – ‘склад’) – вучэнне аб складзе і прыцыпах складапаздзелу. *Інтаналогія* (лац. *intonare* – ‘моцна вымаўляць’ і грэч. *logos* – ‘слова, вучэнне’) – навука аб інтанацыі, адзінстве яе кампанентаў: мелодыкі, працягласці, тэмпу маўлення, сінтагматычнага падзелу, меладычнага дыяпазону маўлення. *Фонатактыка* (грэч. *phone* – ‘гук’ і лац. *tactus* – ‘адчуванне на дотык’) даследуе заканамернасці спалучальнасці фанем. *Фонасемантыка* (грэч. *phone* – ‘гук’ і *semantikos* – ‘які абзначае’, *sema* – ‘знак’) – навука аб фанетычных значэннях слова, якая аналізуе сувязі паміж гукам і сэнсам.

Новыя лінгвістычныя дысцыпліны ўзнікаюць пры аб’яднанні двух самастойных раздзелаў мовазнаўства, у выніку чаго аб’ект даследавання можа разглядацца ў розных аспектах праз асаблівасці яго складнікаў. Напрыклад, *фоніка* (грэч. *phonicos* – ‘які гучыць’) – гэта раздзел стылістыкі, які даследуе гукавую арганізацыю маўлення, вывучае фанетычныя сродкі мовы з пункту гледжання іх эфетычнага патэнцыялу. Значная ўвага пры гэтым надаецца аналізу арганізацыі паэтычнай мовы.

Фонастылістыка (грэч. *phone* – ‘гук’ + стылістыка) – інтэграваная навука, якая ўзнікае на сумежжы фанетыкі і стылістыкі. Сёння фонастылістыка з’яўляецца адным з новых і недастаткова распрацаваных раздзелаў лінгвістыкі. Увесь шырокі спектр навуковых поглядаў на прадмет гэтай навукі можна звесці да наступных:

1. *Фонастылістыка* “вывучае вобразныя асацыятыўныя ўяўленні, якія выклікаюць у чалавека гукі”⁴;
2. *Фонастылістыка* – галіна лінгвапаэтыкі, якая даследуе гукі паэтычнага маўлення. Асаблівая ўвага звяртаецца на “размежаванне акустычнага і графічнага вобраза гука”⁵;
3. *Фонастылістыка* сумяшчае ў сабе паняцці “тыпу прамаўлення (прамаўляць → прамаўленне) і стылю вымаўлення (вымаўляць → вымаўленне)”⁶; параўн. рус. *произнесение* і *произношение*, ням. *das Aussprechen* і *die Aussprache*, англ. *making sounds* і *pronunciation*.

Пры першых двух падыходах прадмет фонастылістыкі супадае з прадметамі іншых лінгвістычных дысцыплін, адпаведна з фонасемантыкай і

⁴ Int: адпач <http://www.drofa.ru/new/280.html> Int: адпач <http://www.tomsk.fio.ru/works/95/saharnyh/toppage3.htm>

⁵ Int: адпач <http://www.tula.net/tgpu/vissotskj/vissotskj.htm>

⁶ Int: адпач <http://www.dvqu.ru/umu/qosstand/new/spec/620100.htm>

116. Знакі прыпынку пры паўтарэнні слоў у сказе // Наша слова. 1994. 29 чэрв. (№ 26); 6 ліп. (№ 27); 13 ліп. (№ 28); 20 ліп. (№ 29).
117. Знакі прыпынку пры пропуску слоў у сказе // Наша слова. 1994. 27 ліп. (№ 30).
118. Знакі прыпынку ў складаназлучаных сказах // Наша слова. 1994. 3 жніўня (№ 31); 10 жніўня (№ 32); 17 жніўня (№ 33); 24 жніўня (№ 34); 31 жніўня (№ 35); 7 вер. (№ 36).
119. Знакі прыпынку ў складаназалежных сказах // Наша слова. 1994. 14 вер. (№ 37); 21 вер. (№ 38); 28 вер. (№ 39); 5 кастр. (№ 40); 12 кастр. (№ 41); 19 кастр. (№ 42); 26 кастр. (№ 43); 2 лістап. (№ 44); 9 лістап. (№ 45); 16 лістап. (№ 46); 23 лістап. (№ 47); 30 лістап. (№ 48); 7 снеж. (№ 49).
120. Знакі прыпынку ў бяззлучнікавых складаных сказах // Наша слова. 1994. 14 снеж. (№ 50); 21 снеж. (№ 51); 28 снеж. (№ 52).

1995

121. Дынамічныя канструкцыі ў творах Якуба Коласа // Веснік БДУ. Сер. 4, Філалогія, Журналістыка. Педагагіка. Псіхалогія. 1995. № 3. С. 23–26.

Важнік С.А. Сінтаксіс Л.І. Бурака і айчынная сінтакталогія: да пытання станаўлення сінтаксічнай нормы беларускай літаратурнай мовы.....	4
Куліковіч Ул. І. Ён застаўся маім Настаўнікам.....	9
Радзевіч А.А. Дарогі, якія... нас выбіраюць.....	11
Бадзевіч З.І. Ад'ектывы з прэфіксам не-/ня- у сучаснай беларускай літаратурнай мове.....	12
Балотнікава С.М. Аб зменах у правапісе вялікай і малой літар.....	15
Белакурская Ж.Я. Структурная класіфікацыя лічэбнікаў у беларускай і рускай мовах.....	18
Бурак І.І. Граматычныя ўмовы набыцця ўстаўнога значэння некаторымі сінтаксічнымі канструкцыямі.....	23
Куліковіч Ул.І. Правілы напісання літар у (складова), ў (нескладовае) у інтэрпрэтацыі Ул. Дубоўкі.....	25
Любенская К. Варыянтнасць у беларускай тэрміналогіі.....	29
Савіцкая І.І. Акадэмік Я. Карскі – філолаг і публіцыст: даклад на I Усебеларускім з'ездзе.....	33
Садоўская А.І. Гурток "Роднае слова" як адна з формаў арганізацыі навукова-даследчай работы студэнтаў.....	36
Чайка Наталля. Элітычныя канструкцыі з прапазіцыяй статальнай лакалізацыі.....	40
Чахоўская Т.І. Метадалогія і метады фонастылістычных даследаванняў.....	42
Чахоўскі Г.К. Праблемы генервання маўлення і тэксту ў сучаснай лінгвістыцы.....	47
Якуба С.М. Факультэтыўныя з'ячкі на беларускай мове ў сістэме навучання шасцікласнікаў.....	57
Албут А. Вобразна-тыпавыя уласцівасці архетыпа трыкстэра ў калыханках.....	62
Андрэюк Н. Ідэятыўны патэнцыял беларускіх загадак тэматычнай групы 'сямейныя адносіны'.....	67
Бабок К.Г. Дыяляктыя як сродак ацэнкі.....	73
Гаруза І.І. Параўнанне паняццяў 'жыццё-смерць': беларуска-славацкія паралелі.....	77
Карп А.А. Сымволіка стыхій у беларускай фразеалогіі.....	82
Кізыміна Дар'я. Асаблівасці перакладу фразеалагічных адзінак з беларускай на чэшскую мову ў кантэксце тэорыі праэцэдэнтнасці.....	89
Маласай К.А. Прыслоўе ў назві Р. Барадуліна (на матэрыяле зборніка «Евангелле ад мамы»).....	92
Рыбак В.А. Запазычэнні ў складзе беларускай эканамічнай тэрміналогіі (на матэрыяле газеты «Звязда»).....	96
Хадасевіч К.І. Семантыка-стылістычная характарыстыка беларуска-рускіх міжмоўных амонімаў.....	101
Хамасурдзэ М.Н. Граматычныя трансфармацыі пры перакладзе дзеепрыметнікаў і дзеепрыметных зваротаў у мастацкім тэксце (на матэрыяле казкі-антыўтопіі Дж. Оруэла «Ферма»).....	106
Хоміч М.В. Беларускія і польскія прасадычныя адзінкі на занятках беларускай мовы як замежнай: кампаратыўны аспект.....	109
Швайка І.У. Маўленчы зыкет беларусаў: традыцыі і сучаснасць.....	113
Храналагічны наказальнік прац прафесара Л.І. Бурака.....	119